

Adem İnce, *Eğitilmiş İnsanın İmali Günümüz Eğitim Anlayışı Üzerine Deneme*. İnsan Yayınları, 2020, 336 s.

Değerlendiren: Ruhi Can Alkın

Adem İnce tarafından kaleme alınan ve 2020 yılının sonunda İnsan Yayınları tarafından basılan *Eğitilmiş İnsanın İmali Günümüz Eğitim Anlayışı Üzerine Deneme* adlı eser, eğitimin başta ekonomi ve siyaset olmak üzere hemen her toplumsal kurumla ilişkisine odaklanan bir çalışmadır. Klasik bir eğitim sosyolojisi metninin ötesinde eserin her bölümünde okura sunulan mitolojik anlatılar, kutsal kitaplar, filmler, şiirler, şarkılar, klipler, belgeseller, öyküler, kıssalar, raporlar, felsefi metinler ve diğer sözlü ve yazılı kültür ürünleri okura düşünce tarihinde âdeta kısa bir gezinti yapma imkânı sunar. Eserin temel problemi, modernite ile birlikte eğitimin rekabet, piyasa ve endokrinasyon (bir düşünceyi siyasi, kültürel olarak benimsetme) amaçlı bir hâl alıp insanı varoluşsal özünden uzaklaştırarak derin bir yabancılaşmaya sevk etmesidir. Bahsedilen problemde hareketle eğitim, toplum ve insan ilişkileri bağlamında vücut bulan bu çalışmanın, şu sorulara yanıt bulma amacıyla olduğu düşünülmektedir:

- i. Yaşadığımız kültürel, politik ve iktisadi sorunların temelinde eğitim eksikliği mi yatmaktadır?
- ii. Günümüz eğitim modelleri ve pratikleri bir toplumun her bir sosyal sınıfıyla yani topyekûn olarak kalkınması amacıyla mı işlerlik kazanmaktadır?
- iii. Eğitim, bireyin potansiyelini keşfetmesi, kendisine, çevresine ve ülkesine daha güzel bir yaşam alanı yaratması adına mı arzulanan bir “süreç” hâlini almaktadır?

@ Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi. ruhicanalkin@gmail.com

id <https://orcid.org/0000-0002-8608-4043>

© İlmî Etüdler Derneği
DOI: 10.12658/D0303
insan & toplum, 2021.
insanvetoplum.org

Kitabın başlığı ve kapak tasarımından hareketle yazarın bu sorulara vereceği muhtemel cevaplar (diğer bir ifadeyle eserin temel argümanları), bir nebze tahmin edilebilir niteliktedir. Başlıktaki “eğitilmiş” ifadesi, yazarın en fazla üzerinde durduğu konulardan biri olan “süjeleştirilmiş insan” tasarımına karşılık gelebilecek edilgen bir birey ve onun eğitime tabi tutulmasını ortaya koymaktadır. “Eğitilmiş bireyin imali” ise bu edilgenliğe ek olarak kapak tasarımındaki “üretim bandıyla” paralel bir okuma sunar. Kapakta, üretim bandında seyir hâlinde olan farklı bireyler, makinanın tünelinden geçtikten sonra cübbe ve kepleri ile aynulaşmış mezunlara dönüşmektedir. Öte yandan üretim bandı yalnızca tek tipleştirici bir sonuç sunmamakta aynı zamanda eserdeki temel problemlerden bir diğeri olan eğitimin ekonomileştirilmesini ve neoliberal sosyoekonomik sistemin eğitim yoluyla sürdürülebilirlik sağladığını görselleştirmektedir.

Eseri eğitim sosyolojisi kaynağının ötesinde bir konuma taşıyan nokta, popüler bir kavram olan “hayat boyu öğrenme” modelini, modern birey üzerinde eleştirel bir okumaya tabi tutması ve eğitimi yalnızca okullarda sunulan bir süreç olarak değil modernite ile her yaştan bireyin hayatın her alanında maruz kaldığı bir gözetleme ve baskı aracı olarak resmetmesidir. Bu resimde yazarın en çok üzerinde durduğu tanım ise “teknik beşer”dir. “Homo faber” ya da Hannah Arendt’e referansla “animal laboran” olarak da nitelenen eğitilmiş (ve eğitimde olan) insan, eserde kendi özünden, özgürlüğünden, üretme ve yaşantısını kurgulama becerisinden soyutlanmış, ekonomik ve ideolojik dayatmalar arasında sıkışmış, neoliberal rekabetçi sistemde hiyerarşi ile kölelik düzeni arasında gidip gelen bir beşerî meta olarak sunulmaktadır. Bu sunum, eserin “Kapitalizm ve Homo Economicus’un İmalı” adlı birinci bölümü ile “Performans Sujesinin İmalı” adlı ikinci bölümlerinde Doğu’dan Batı’ya birçok fikir insanının argümanlarıyla dramatize edilmiştir. Homo economicus, modernitenin yaratımı olan bireyin eğitimle olan döngüsel ilişkisine ve eğitimin panoptikon merkezli konfigürasyonuna vurgu yaparken performans süjesi ile ilgili bölüm herkesin birbirini gözetlediği ve bireyin eğitim pratiklerini herkese sunduğu bir durumu çerçevesindedir. Eserde homo economicus’un eğitim ile münasebeti masaya yatırılırken Marxist teorinin temel alındığı görülmektedir. Eğitim, bu bölümde üretim araçlarını elinde bulunduran kesimin lehine bir ilerleme öngören, bunun hegemonya kaynaklı bir rıza üretimi ile sürdürüldüğü, egemen sınıfların iktidarını garanti altına alma görevi üstlendiği iddia edilen devletin ideolojik bir aygıt olarak kullandığı, yabancılaştırıcı bir unsur olarak resmedilmektedir. Performans süjesi ise geç modern dönemde yaşanan aşırı tüketim ve sağlıklı olma beklentisi, her zaman daha iyisi için çabalama kaynaklı heyecan ve sürekli memnuniyetsizlik hâli, daha fazla çalışma ve daha fazla borçlanma gibi çelişkiler ya da gelgitlerin bir ürünüdür.

Bu gelgitler, eğitim olarak kavramsallaştırılan bir tempoyu âdeta toplumsal bir norm olarak dayatmakta, bu yolla kendi iç dünyasından gitgide uzaklaşan bireyin emeğine, doğaya ve sosyal çevresine yabancılaşmasına sebep olmaktadır. Eserde, okullar bu yabancılaşmanın katedralleri olarak sunulmaktadır. Bu katedraller hem panoptikonun hem de sinoptikon ve omniptikonun tecrübe edildiği mekânlardır. Okul dışındaki eğitim ise bir tür “okulun eksiklerini neoliberal düzen adına telafi etme” mekanizmasıdır. Böylece gözetleme, endokrinasyon ve ekonomileştirmenin ister okulda ister okul dışı süreçlerdeki sürekliliği popüler bir söylem ve pratik ile garanti altına alınmaktadır.

Eser, eğitime dair bazı temel postülaları “galatimeşhur” olarak ifşa etme eğilimindedir. Eğitimin kutsallığı, eğitim aracılığıyla topyekûn bir kalkınma yakalanabileceği ve eğitimin dikey hareketlilik aracı olduğuna yönelik genel kabuller, yazar tarafından birtakım örnekler ve alıntılar aracılığı ile reddedilir. Yazara göre tüm bu postülalar, yaratılan eğitim fetişizmini sürekli olarak beslemektedir. Eser, bir bütün olarak bu postülaları ve bunların inşa edildiği “kaygan zemini” hedefine koyar.

Eserdeki Türk eğitim sisteminde siyasi iktidarların rolü bağlamalı analiz hem Türk modernleşmesinin seyrini hem de Türkiye’nin yakın siyasi tarihindeki (hatta günümüzdeki) bazı kırılmaları karşılaştırma yapma imkânı verecek şekilde ortaya koyar. Yazara göre cumhuriyet ideolojisinin işlevselci paradigmanın ışığında kutsiyet atfettiği ve 2000’li yıllara değin uygulanan modernist, Batıcı ve ilerlemeci eğitim-bazı özelliklerini hâlen korumakla birlikte- yerini “dindar nesil yetiştirme” ülküsü yüklenmiş ve ikmalî imam hatip okulları ile sağlanan muhafazakâr bir eğitime bırakmaktadır. İlkinde yazarın hatırlattığı üzere vahyin reddi üzerinden şekillenen bilimin ve tekniğin “hayattaki en hakiki mürşit” olarak sunulması ön plandayken diğerinde-yazar değinmese de- günümüzde popüler bir söylem olarak eğitim kurumlarında sürekli tekrarlanan “Asım’ın nesli” hedefi ön plandadır. Ancak her ikisinde de ortak nokta, siyasi erklerin eğitimden ideolojik bir aygıt olarak faydalanmasıdır.

Çalışmayı aynı alandaki benzerlerinden çok daha farklı bir konuma taşıyan bazı hususlar ise yazarın eser boyunca kullandığı üslup (ve bu üsluba dair gerekçesi), Batılı bir ülkede gördüğü lisansüstü eğitim, eserde ele aldığı konular ve tüm bunları bir arada kullanma becerisidir. Yazar, kitabın henüz başında klasik akademik yazımın kurallarına riayet etmemeyi tercih ettiğini, “hazret” olarak payelendirdiği Cemil Meriç’in üslubunu örnek aldığını söyler ve Osmanlıca kelimelere, ifadelere sıkça başvurur. Bu, aslında eserin içeriği ve temel problemi hatırlandığında gayet anlaşılabilir ve tutarlı bir tavidir. Zira yazar, hâlihazırda Batı merkezli standartlaştırılmış ve bireyi teknik boyuta indirgeyen bir eğitim sistemini, aynı sistem tarafından

üretilen teknik ifadelerle ele almak/eleştirmek istemediğinin mesajını vermektedir.¹ Bu durum, yazarın içinde bulunduğu akademik dünyaya karşı örtük bir meydan okumanın ipuçlarını taşımaktadır. Bu meydan okuma, bilimsel/akademik dil adıyla bu mesleğin mensuplarına çeşitli sınavlar, jüriler vb. hiyerarşi/güç merkezleri tarafından dayatılan bir üsluba karşı çıkışı temsil eder.² Öte yandan kitabın başındaki biyografi bölümünde görüleceği üzere yazar yüksek lisansını ve doktorasını “eğitilmiş insanın” en profesyonelce “imal” edildiği, akademik yazımın teknik kurallarına en fazla riayet edildiği ve eğitim-piyasa-yatırım döngüsünün kusursuzca işletildiği ülkelerden birinde, İngiltere’de tamamlamıştır. Bu gerçeğin ve tecrübenin farkında olarak okunduğunda, çok daha teknik bir üslupla ve akademik yazım kurallarına istisnasız bir şekilde riayet edilen bir metin beklentisine girilirken yazarın tam tersi bir yol izlemesi, eseri daha da ilgi çekici (*interesting*) ve kafa karıştırıcı (*confusing*) hâle getirmektedir. Yazarın bu “CV’ye” karşılık bu üslubu ve denemeyi oturttuğu temel problem, onun sonradan dâhil olduğu ve günümüzde -özellikle sosyal bilimler alanında- “muhafazakâr” söylemlerle kendini var eden Türk akademisinde bir yer edinebilme çabasından ziyade kendisinin de içinde bulunduğu ve bunu kabul etmesi kuvvetle muhtemel “imal sürecine” örtük bir başkaldırı gibidir. Buna ek olarak yazarın eğitim geçmişinden beklenmedik üslubunun arka planında “imal sürecinin tüm araçlarından haberdarım ancak buna teslim olmayı reddediyorum” mesajı olduğu da düşünülmektedir.

Yine üsluptan hareketle, eserin özellikle “Eğitimin Hali Pür Melali” başlıklı ilk bölümünde kullanılan dilin, problemi ortaya koyarken kullanılan argümanların ve “söz tonu”nun, yazarın araştırma konusu ile kurduğu duygusal bağı yansıttığı ve bu bağa okuru da ortak etme isteği taşıdığı söylenebilir. Modernist eğitime yönelik kitaptaki hemen her eleştiri, “hüzün”, “acı” ve “umutsuzluk” gibi duyguların birer

- 1 Metin, yazarla empati kurularak okunduğunda İngilizcedeki en yaygın bağlaçlardan biri olan “; however,” kalıbının Türkçeleştirilerek kullanıldığı bir cümle gayriihtiyari olarak dikkat çekmiştir. Belki de “kaderin bir cilvesi” olarak yazarın dert edindiği, eleştirdiği, uzak kalmaya çalıştığı teknik yazımın, farklı bir dille çokça kullanılan akademik bir kalıp hâlinde bizzat kendi kalemine etki ettiği gözlenmiştir. Bu örnek her ne kadar yazarın üslubuna dair kaygısına ve pratiğine karşı açık bir çelişki sunmasa da yeri geldiğinde kaçınılan, sıklıkla eleştirilen yazım pratiklerinin ya da diğer “imal” süreçlerinin etkisinde kalınabileceğini göstermesi açısından ince bir detay sunmaktadır.
- 2 Yazarın doktora eğitimi sonrasında yazdığı bu kitaptaki üslubunun, doçentlik sürecinde kendisine “problem yaratma” tehlikesi mevcuttur. Zira yazarın müstakbel jüri üyelerinden herhangi biri ya da tamamı bu eseri “akademik dile uygun değil” görüşü ile dikkate almama, puanlamaya dâhil etmeme “özgürlüğüne” sahiptir. Yazarın da Türkiye’nin akademik ikliminde bu tehlikenin farkında olmaması neredeyse imkânsızdır. Bu sebeple yazar, en azından bu kitabı kaleme aldığı dönemdeki bilimsel pratiğini “profesyonel” kariyer planlamasından ziyade sorunlu gördüğü bir alana dair entelektüel ve varoluşsal çıktılara dayandıran bir profil çizmektedir.

sonucu olduğu düşünülen “oysaki” çıkışlı ifadeleri içermektedir. Sosyal bilimlerdeki anlamacı/yorumcu ya da nitel geleneğin öngördüğü “araştırmacının içinde bulunduğu toplumsal ve tecrübi koşulların bizzat araştırma pratiğine yansımaları” süreci, bu eserde duyguların bir akademik metne/çalışmaya yansımaları yoluyla açığa çıkmıştır.³

Modernist eğitimin “teknik beşerin imali” sürecine dair bu kapsamlı -hatta subjektif bir ifadeyle “alanı kapatmış” olan- eser, okurla kurulan bir empati ile sonlandırılır. Yazar, durum tespitleri ve sorun alanlarına dair bunca argümandan sonra okurun kendisinden bir çözüm beklediğinin farkında olduğunu ifade eder. Ancak eğitimin diğer toplumsal kurumlardan bağımsız olmadığını, bu sebeple “teknik beşerin imali”ne son verilmesi için çözüm önerilerinin müstakil bir çalışma gerektirdiğini söyleyen yazar, şimdilik “eğitimin zorunlu olmaması”nı ve “devletin eğitime karışmaması gerektiğini” birer öneri olarak sunar. Bireysel çözüm noktasında ise eserin önceki bölümlerinde ipuçları verilen “kendine dönmenin”, “tefekür etmenin”, “insani varoluşun sorgulanmasının” ve gerekirse -Cemil Meriç’e referansla- “fildişi kulesine kapanma”nın, eğitilmiş insanın imaline dair bir karşı çıkış gerçekleştirilebileceğini söylemektedir. Eserin temel probleminin, “teknik beşerin imali”nin çok geniş bir yelpazede görüldüğü ve gösterildiği bu çalışmada, bizzat yazar tarafından okuru tatmin etmesinin pek mümkün olmadığı kabul edilen bu çözüm önerileri, bir yönüyle okuru bu konuda daha fazla düşünmeye sevk etmektedir. Fakat tekrar yazar açısından bakılırsa Marx’ın Feuerbach üzerine 11. tezinde⁴ bahsettiği filozoflarla eserin yazarının benzer bir kaderi/pratiği tecrübe ettiği/etmek zorunda kaldığı görülmektedir.

Nihai bir eleştiri olarak eserin kurgu ve biçimine yansıtılan deneme tarzının, yazarın eğitilmiş ve eğiten insana (özellikle öğretmenlere⁵) yönelik üslubundaki ağır havayı ve yer yer bu insanları eleştiren ifadeleri beraberinde getirmiş olduğu ileri sürülebilir. “İşini hakkıyla yapan”, yazarın tavsiye ettiği üzere “tefekür eden”, “kendine dönen”, “nefsi muhasebe doğrultusunda bir eğitime ve eğitilme süreci tecrübe eden” öğrenci ve öğretmenler bu çalışmayı okuduğu takdirde yazarın bu üslubu ve tavrına bağlı olarak belki de onun hiç de sebep olmak istemeyeceği bir “kırılma” hissine kapılabilir.

3 Duyguların sosyal bilimsel araştırma pratiği ve bilimsel bilgedeki yerine dair kapsamlı bir tartışma için bkz. Holland, 2007.

4 “Filozoflar dünyayı yalnızca çeşitli biçimlerde yorumladılar, aslolan onu değiştirmektir” (Marx ve Engels, 2013, s. 17).

5 Günümüz eğitim sisteminde öğretmenler, eserde Illich’e referansla “sistemi muhafaza eden bekçiler” ve bizzat yazarın değerlendirmesi ile (okul içi aktivitelerin organizasyonunda sorumlu olmaları dolayısıyla) “palyaçolar” olarak nitelenmektedir.

Yazarın “deneme” alt başlığını belki de farkında olmadan bir zırh olarak kullandığı çalışmasındaki “modern birey”, “eğitim” ve “sosyoekonomik yaşantı” arasında gidip gelen tespitleri, hayal kırıklıkları ve umutsuzlukları, eserin felsefi ve edebî yönünü daha baskın kılmaktadır. Ancak bu durum yukarıda iddia edildiği üzere yazarın bu alanda -en azından kısa vadede- üzerine söylenecek çok fazla söz bırakmayan eğitim sosyolojisi temelli bilimsel bir metin ortaya çıkardığı gerçeğini de gölgelememelidir.⁶ Bu açıdan eserin Türkiye’deki üniversitelerde zorunlu ya da seçmeli olarak okutulan eğitim sosyolojisi dersleri için temel bir kaynak olarak kullanılabilmesi de söylenebilir.

Kaynakça

Holland, J. (2007). Emotions and research. *International Journal of Social Research Methodology*, 10(3), 195-209.

Marx, K. ve Engels, F. (2013). *Alman ideolojisi*. O. Geridönmez ve T. Ok (Çev.). Evrensel Basım Yayın.

6 Elbette ki eserin daha farklı kalemlerce tahlilinde bu iddia destek görmeyebilir.